

Daiva Narbutienė

KNYGA APIE SENUOSIUS LIETUVOS
SPAUDMENIS

Antanas Buračas, Vilius Užtupas, *Senieji Lietuvos spaudmenys: XVI–XVIII amžiaus faksimilės*, dailininkas Albertas Broga, redaktorė Agota Sriubienė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2004, 474, [1] p.: faks; santr. angl., lenk., rus., vok. – ISBN 5-420-01540-4.

Leidiny, apie kurį bus kalbama šioje recenzijoje, nėra labai naujas – išėjo 2004 metais. Tačiau jis svarbus dėl kelių priežasčių, paveikusių, tebeveikiančių ir dar veikiančių mūsų šios srities humanitarinių mokslų būklę. Kad ir ką sakytume, *Senieji Lietuvos spaudmenys* – svarbus mūsų knygos kultūros *istorijai* darbas. Dar svarbiau yra tai, kad jis atspindi tam tikras akademinės veiklos ypatybes šiandien, kuo toliau, tuo labiau skatinančias ne tik kreipti į jas dėmesį, vertinti, mąstyti apie jas, bet ir siūlyti veiksmingų priemonių esamai padėčiai veikti ir keisti.

Būtina pasakyti, kad iki šiol Lietuvoje neturėjome veikalo, skirto seniesiems spaudos šriftams. Suprantama, jį parengti gali tik labai drąsus ir visapusiškai senosios spaudos istorijos subtilybes išmanantis tyrėjas. Be to, tokiam darbui privalu turėti ne tik ypatingą išprusimą (išmanyti senosios poligrafijos technologijas, knygos dizaino dalykus; mokėti senąsias kalbas; galiausiai turėti didžiulės kantrybės bei ryžto apvažiuoti visus knygos kultūros centrus Europoje, kur saugomas Lietuvos knygos paveldas ir atliekami panašūs tyrimai), bet ir kruopštumo bei dėmesingumo lyginant spausdintus tekstus. Tad recenzijos pradžioje tikrai verta pasveikinti knygos autorius už pasitikėjimą savo jėgomis ir ryžtą imtis tokio leidinio. *Ut desint vires, tamen sit laudanda voluntas*, legendinių lietuvių protėvių žodžiais tariant.

Parengti knygą apie senuosius Lietuvos spaudmenis (kitaip – spaudos šriftus) nėra paprasta: trūksta teorinių veikalų, pagaliau įgūdžių, kaip pateikti atskirų leidinių poligrafines charakteristikas. Net ir išsamiose Lietuvos knygos istorijos studijose vietos spaudmenims aptarti skiriama palyginti mažai. Ko gera, tai bus nulėmę keli veiksniai, ir svarbiausias iš jų – faktografinės medžiagos gausa. Tad tokio pobūdžio studijose paprastai apsiribojama bendromis pastabomis apie senuosiuose leidiniuose naudotus šriftus.

Mažai dėmesio spaudmenų tipams aptarti skiria ir bibliografi – senųjų leidinių katalogų sudarytojai. Geriausiu atveju pastabose pažymimas gotikinis (ir lotyniškasis, jei naudotas su pirmuoju) šriftas – ir viskas. Ką jau kalbėti apie šių šriftų atmainas! Dėl to vėl pagyrimo nusipelno Antano Buračo ir Viliaus Užtupo užmojis parodyti senųjų Lietuvos spaudmenų turtingumą, grožį ir įvairovę. Tai nekelia nuostabos, nes autoriai yra žinomi tyrėjai; be to, abu priklauso bibliofilų „luomui“ – yra XXVII knygos mėgėjų draugijos nariai. Leidėjas, humanitarinių mokslų daktaras V. Užtupas yra paskelbęs didelį pluoštą straipsnių ir knygų iš Lietuvos spaustuvių ir knygų leidybos istorijos; jo ilgų metų tyrimai apibendrinti 1998 metais išleistame didelės apimties veikale *Lietuvos spaustuvis, 1525–1997*. Akademikas A. Buračas labiau žinomas iš daugelio publikacijų ekonomikos, bankininkystės, ekologinės reprodukcijos klausimais; kartu su etnologu Antanu Stravinsku akademikas parengė ir išleido (1999) puikų albumą *Kryždirbystė Lietuvoje*. Taigi galima numanyti, kad imtis čia recenzuojamo leidinio A. Buračą bus paskatinusios kokios nors labai stiprios bibliofilo ambicijos.

Šia tema užsienio knygos istorikai yra paskelbę daug labai reikšmingų darbų, detaliai apibūdinančių senųjų spaudmenų charakteristikas ir atskleidžiančių įvairiose šalyse naudotų spaudos šriftų raidą. Vienas žymiausių tyrinėtojų – Danielius Berkeley's Updike'as (1860–1941). Dar 1922 metais jis publikavo išsamią Europos ir Amerikos spaudos šriftų istoriją, sulaukusią ne vienos lai-

dos¹. D.B. Updike'o studija – gausiai faktografinė ir ikonografinė medžiaga iliustruotas darbas, pateikiantis istoriografijos duomenų apie spaudmenų tyrinėjimus, supažindinantis su spaudos išradimo istorija, įvairiuose kraštuose naudotų šriftų raidos bruožais ir t. t., ir t. t. Apie senuosius Europos spaudmenis yra rašę ir kiti spaudos istorikai, savo metu tarę svarų žodį šios srities tyrinėjimuose – juos visus čia išvardinti užimtų nemažai vietos².

Suprantama, nėra lengva šiandien mūsų bibliotekose surasti ir šių, ir daugelio kitų specialistų darbus. Tačiau to negalima pasakyti apie kaimynus, pirmiausia lenkų mokslininkus. Jie šioje srityje yra daug nuveikę, o jų veikalai – lengvai prieinami. Spaudos istorikų Kazimierzo Piekarskio (1893–1944) ir Alodijos Kaweckos-Gryczowos (1903–1990) klasikiniiais šios srities darbais iki šiol remiasi ne vienas jaunesnės kartos lenkų ir kaimyninių kraštų mokslininkas. Apie įsisavintą jų patirtį, panaudotą faktografinę medžiagą, pasitelktus teorinius metodus kalba netgi kai kurios visai neseniai išėjusios studijos, pavyzdžiui, reikšminga Marijos Judos monografija, skirta XV–XVIII a. Lenkijos spaudmenims³. Šis darbas irgi pateikia išsamų senųjų spaudos šriftų, naudotų ne tik Lenkijoje, bet ir kitose Europos šalyse, vaizdą, preciziškai apibūdina atskirų šriftų tipų bei spaudmenų (literų) charakteristikas.

Aptardama šriftų tipologiją, M. Juda pažymi, jog klasifikavimo ir terminijos klausimai vis dar tebėra pati opiausia spaudos tyrėjų problema (p. 23). Tai, kad Buračas ir Užtupas susidūrė su tokiais pat

¹ Daniel Berkeley Updike, *Printing types: Their history, forms, and use: A study in survivals*, vol. 1–2, 4th ed., expanded, New Castle (DE): Oak Knoll Press; London: The British Library, 2001, xlvii, 292, xix, 329 p.

² Pavyzdžiui, minėtini: Marius Audin [1872–1951], *Les livres typographiques des fonderies françaises créées avant 1800: Étude historique et bibliographique*, Amsterdam: Gérard Th. Van Heusden, 1964, XI, 210 p. (faksimilinis perspaudas iš: Paris: Pégase, 1933); Konrad Haebler [1857–1946], *Typenrepertorium der Wiegendrucke*, Bd. 1–5, Halle a. S. [u. a.], 1905–1924 (perspaudas: Nendeln/Liechtenstein, 1968).

³ Maria Juda, *Pismo drukowane w Polsce XV–XVIII wieku*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2001, 366 p., 25 faks. lap.

sunkumais, matyti iš jų leidinio. Abejonių dėl sąvokos tikslumo, termino tikslingumo jau kelia raktinis žodis, esantis knygos antraštėje – *spaudmenys*. Mat *spaudmuo* mūsų dažniausiai suprantamas kaip vienas, atskiras spaudos ženklas ar spaudos formos elementas⁴. O bendras grafinis tų ženklų vientiso stiliaus vaizdas dažniau apibūdinamas *šrifto* terminu. Akivaizdu, kad leidinio sudarytojai terminus *spaudmenys* ir *šriftas* (ar *šriftai*) laiko sinonimais. Ir tai turbūt nelaikytina trūkumu; manytume, kad recenzuojamo leidinio autoriai būtų apdairiai pasielgę, jeigu terminijos klausimams būtų skyrę nors kiek vietos ir paaiškinę, kokiomis reikšmėmis ir kodėl vartoja daugelį sąvokų⁵.

Leidinio antraštė *Senieji Lietuvos spaudmenys* skaitytojui tarsi žada pažintį su ištis menkai mūsų knygos kultūros istorijos kontekste tyrinētu spaudos dalyku – šriftais, kuriais buvo išspausdintos knygos senojoje Lietuvoje. Abejonių kelia kukliai suformuluotas tikslas – spaudmenis „parodyti“, Lietuvos knygų spaudai naudotų šriftų raidą, jos tendencijas atskleisti pasitelkus vien bibliotekose saugomų senųjų knygų faksimiles. Kaip rašoma pratarmėje: „Šio leidinio sudarytojai nepretenduoja į mokslinės studijos autorius ir nekėlė uždavinio detalizuoti *konkrečių* LDK spaustuvių šriftų, jų garnitūrų, nes tai reikalauja nepalyginti gilesnių ir kruopštesnių specialių tyrimų, kuriems dar tik atsiveria galimybės. Jame [recenzuojamame darbe – D. N.] siekiama apžvelgti bendrą šių šriftų raidą, ją pailiustruojant būdingomis faksimilėmis, neretai prieštaringomis šriftų kaitos tendencijomis bei LDK spaudos paminklų pavyzdžiais“ (p. 10). Vis dėlto šis senųjų leidinių faksimilių „rinkinys“, kad ir nepretenduodamas į mokslinę studiją, turi gana ilgą įvadą, o jis, kad ir nesiekdamas moksliniam tekstui privalomos kondicijos, yra

⁴ Plg.: [S. n.], „Spaudmuo“, in: *Knygotyra*: Enciklopedinis žodynas, Vilnius: Alma littera, 1997, p. 339; [S. n.], „Spaudos ženklas“, in: *ibid.*, p. 343.

⁵ Pavyzdžiui, štai kaip šioje gražioje knygoje apibūdinami puošybos elementai. Jame atsklandai (vinjetei) pavadinti vienu naudojamas terminas „augalinė atsklanda“ (p. 52), kitur – „augalinė vinjetė“ (p. 53).

ganėtinai informatyvus. Regis, visa, ko reikėtų į platesnius skaitytojų sluoksnius orientuotam leidiniui, turime, galėtume apie šiuos dalykus nebekalbėti, bet... Aukščiau pacituota vieta nebūtinai siūlo autorių intencijas laikyti kuklumo pasireiškimu ar kuo panašiu. Ji leidžia paklausti iš esmės: na, ir puiku, jei nesiekama mokslo aukštumų, bet ar nebuvo geriau išvis to darbo nesiimti, o palikti jį specialistams, profesionalams tyrėjams? Juolab kad pastaruoju dešimtmečiu lietuvių literatūros, knygos meno ir kitų specialybių istorikai puikiais publikacijomis šią spragą kaip ir užpildo. Dar daugiau tokių minčių kyla, ėmus skaityti ir studijuoti surinktą iliustracinę medžiagą bei ją lydinčius komentarus. Prisiminus, kad už dailininko Alberto Brogos darbą leidinys pelnė paskatinamąją premiją 2004-ųjų knygos meno konkurse, nelauktai tos mintys nuveda prie nelinksmų pačios terpės, kurioje šis leidinys atsirado, vertinimų.

Tik išėjusi knyga buvo gražiai sutikta ir spaudos puslapiuose⁶, ir leidinio pristatyme, surengtame Vilniaus knygų mugėje. Dalykiškai kritiška recenzija apie A. Buračo ir V. Užtupo leidinį publikuota viename iš paskutinių *Knygotyros* tomų⁷. Jos autorė, lietuvių raštijos istorikė Ona Aleknavičienė, atidžiai išanalizavo tuos leidinio netikslumus, kurie pasitaikė apibūdinant lietuviškų spaudinių šriftus bei interpretuojant kai kuriuos Mažosios Lietuvos spaudos faktus.

Šių eilučių autorė, pritardama O. Aleknavičienės išsakytoms pastaboms, norėtų iškelti dar ir kitus dalykus, recenzentės neapartus, todėl tebeklaidinančius gausų šios knygos skaitytojų būrį.

Visų pirma, turime priekaištų dėl leidinyje nurodytos literatūros. Ar vertėjo išvardinti tas „apžvalgines studijas“ (taip autoriai vadina ir bibliografijos priemones, ir mokslines publikacijas), kurios niekuo ne-

⁶ Gražvydas Kantvydas, „Kelrodis į senųjų spaudinių šriftų pasaulį“, *Mokslo Lietuva*, 2005, vas. 3–16, p. 9, 13.

⁷ Ona Aleknavičienė, „Apie senuosius Lietuvos spaudmenis“, *Knygotyra*, 2006, t. 46, p. 279–294.

padėjo rengiant leidinį apie šriftus? Juk nei nacionalinės bibliografijos pirmasis tomas *Knygos lietuvių kalba*, nei Lietuvos lotyniškųjų knygų sąrašai, nei dar kiti paminėti veikalai apie šriftus jokių duomenų nepateikia (to ir nesiekė). Net ir aukščiau mūsų minėta Marijos Judos monografija, Buračo ir Užtupo įtraukta į literatūros sąrašą, Lietuvos spaustuvių produkcijos, deja, irgi neaptaria. (Beje, jei autoriai būtų rėmęsi bent jau savo pačių nurodytomis bibliografijos priemonėmis, būtų išvengę kai kurių apmaudžių leidinyje esančių spaudinių identifikavimo klaidų⁸.)

Dar vieną priekaištą tenka daryti dėl medžiagos atrankos kriterijų. Nesiimdami analizuoti visos leidinio medžiagos, pateiksime vieną pavyzdį. Tenka tik spėlioti, kodėl į šią knygą pakliuvo (p. 43) ne Lietuvoje, o Vokietijoje išėjusi knyga *Illustrium aliquot Germanorum carminum liber*. Seniai žinoma, kad ši knyga – kontrafakcinė, leidimo duomenys joje pateikti neteisingi (nurodyta, kad knyga išspausdinta 1573 metais Vilniuje). Tuo metu Vilniuje spaustuvės dar nebuvo! Beje, sprendžiant iš teksto, autoriams šis faktas – žinomas. Tad jeigu gailėta atsisakyti šios iliustracijos, gal jai vertėjo paieškoti kitos vietos, pavyzdžiui, dėti ją į priedus, kur pakliuvo nemažai kitų reikšmingų leidinių, išėjusių už LDK ribų. Tik, aišku, ne su rubrika „leidiniai lietuvių kalba“ – po tokia „kepure“ autoriai sudėjo ir lietuviškų, ir nelietuviškų knygų iliustracijas (žr. p. 372–373).

Tenka papriekaištauti ir dėl to, kad nenurodytos leidinyje minimų knygų saugojimo vietos: nei bibliotekos, nei šaltiniai, iš kurių iliustracijos imtos. Nors pratarinėje ir pasakyta, jog „rengiant leidinį daugiausia naudotasi VU ir MA bibliotekose bei privačiose kolekcijose, ypač Vidmanto Staniulio knygyne, rastomis knygomis, taip pat

⁸ Vertėjo pasiremti dar ir kitais svarbiais bibliografijos šaltiniais, pavyzdžiui: *Кніга Беларусі, 1517–1917: Зводны каталог*, Мінск: «Беларуская савецкая энцыклапедыя» імя Петруся Броўкі, 1986, 616 p.; *XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos*: Kontrolinis sąrašas, parengė Marija Ivanovič, Vilnius: Bibliografijos ir knygotyros centras, 1998, 247, [1] p.

keletu jau minėtų ankstesnių leidinių, pateikiančių retesnių spaudinių faksimiles“ (p. 14), vis tik būtų buvę ir korektiškiau, pagaliau, ir skaitytojui patogiau, jei prie kiekvienos iliustracijos būtų pažymėta, iš kur ji gauta, kur saugomas originalas. Tokiu atveju šis leidinys būtų arčiau dar vieno keliamo tikslo – „padėti atribuoti retesnius tiriamus ar kolekcionuojamus leidinius“. To nepadarius, nukentėjo mokslinė recenzuojamos knygos vertė, netgi kilo etinio pobūdžio abejonių, ar autoriai yra ką girdėję apie autorines teises. Na, bet kai kuriais atvejais nepažymėta saugojimo vieta ar nenurodytas šaltinis lengvino recenzentės atodūsi: esama tokių komentarų iliustracijoms, kad jie savo ruožtu būtų metę nepasitikėjimo šešėlį ant kitų autorių...

Apskritai Buračo ir Užtupo knygoje esančius netikslumus, identifikuojant ten minimus leidinius, galima suskirstyti į kelias grupes:

- 1) antraščių vertimo į lietuvių kalbą klaidos;
- 2) autorystės nustatymo netikslumai (paprastai susijusios su originalių antraščių nesupratimu ir jų klaidingu vertimu);
- 3) įvairuojantis ir klaidinantis asmenvardžių pateikimas;
- 4) netikslūs išleidimo srities duomenys;
- 5) klaidingai perrašytos antraštės originalo kalba.

Visi čia išvardinti riktai tarpusavyje susipynę: dažnai iš kokio nors netikslumo kyla kitokių klaidų, neteisingų interpretacijų ir pan. Didžiulė šio leidinio bėda – atmestina išverstos antraštės į lietuvių kalbą, ypač – iš lotynų. Įspūdis toks, tarsi panorėjęs likti nežinomu vertėjas būtų nemokėjęs lotyniškai, bet pasitikėjęs savo kitų kalbų žiniomis ar galvojęs, jog pakanka žvilgterėti į žodyną, ir bus aišku. Leidinyje nemažai antraščių „vertimų“ surašyta tarsi iš lubų. Štai 1584 metais Vilniuje, Karcanų spaustuvėje, išėjęs Petro Lilijos *Atsakymas (Responsio Petri Liliae)* į vieno vokiečio Mikalojaus laišką, kuriame pasišaipyta iš Kristupo Varševickio kalbų, Buračo ir Užtupo leidinyje tapo Kristupo Varsevičiaus (sic!) *Atsakymu Petri Liliae* (p. 66–67). Klaida nebūtų padaryta, jei savu metu būtų pasidomėta, kas iš tikrųjų

buvo kurio nors leidinio autorius (iš pastaraisiais metais išėjusių šaltinių primintume vieną, nurodytą leidinio literatūros sąrašė⁹).

Andriaus Volano *Meditacija apie apaštalo švento Pauliaus laišką efeziečiams* (*Meditatio in epistolam divi Pauli apostoli ad Ephesios*; Vilnius, Jokūbo Morkūno spaustuvė, 1592)¹⁰ pristatyta šitaip: *Apmąstymai Apaštalo šv. Pauliaus laiškuose (Efezijos tikintiesiems)* (p. 91). Ar *Meditacija*, ar *Apmąstymai* – palikime tai to paties nežinomo vertėjo sąžinei, bet lieka tik spėlioti, kaip Volanas (XVI amžiaus autorius!) įstengė savo apmąstymus išsakyti apaštalo Pauliaus laiške! Ir kaip lietuviškame pavadinime atsirado daugiskaita (originale minimas tas vienas laiškas – *in epistolam*; negi autoriai surado kitų iš kalėjimo rašytų apaštalo laiškų efeziečiams?)?! Panašiai savo lotynų kalbos žiniomis suabejos netgi mokovai, perskaitę šiame leidinyje pristatytas Vilniaus akademijos spaustuvėje 1643 metais paskelbtas Borzeckio (Andreas Venceslaus Borzecki¹¹) tezes *Filosofinis pasaulis* (*Mundus philosophicus*), dedikuotas Vilniaus vyskupui Abraomui Vainai (*Abrahamo Woyna ... episcopo Vilnensi ... dedicatus*) – vertime randame: *Abraomo Vainos filosofinis pasaulis* (p. 216). Nors pagal rangą Vilniaus vyskupui ir priderėtų turėti aukštam Bažnyčios hierarchui privalomą „filosofijos pasaulį“, vis dėlto knygelės antraštė kalba ką kita: ji – ne vyskupo Abraomo „filosofinis pasaulis“, bet jam skirtas ir dedikuotas veikalas!..

Prieštaringos kanonų teisės sprendimas (taip pažodžiui verstume originalą: *Decisio controversiae [i]uris canonici*) leidinyje tampa: *Kanonų teisės prieštaringi sprendimai* (p. 226); literatūroje puikiai žinomas Vilniaus kolegijos studentų eilių, sukurtų karališkosios

⁹ Plg.: XV–XVI a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas=*Index librorum Latinorum Lituaniae saeculi quinti decimi et sexti decimi*, sudarė Daiva Narbutienė ir Sigitas Narbutas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, p. 129.

¹⁰ Plg.: Andrius Volanas, *Rinktiniai raštai*, sudarė Marcelinas Ročka ir Ingė Lukšaitė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 20.

¹¹ Plg. dar: XVII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas=*Index librorum Latinorum Lituaniae saeculi septimi decimi*, sudarė Daiva Narbutienė ir Sigitas Narbutas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 54.

poros atvykimo į Vilnių proga, rinkinys *Lukiškių pavasaris*¹² (*Ver Lukiskanum*) verčiamas šitaip: *Vedybų pasveikinimas Vladislovui IV ir Liudvikai Marijai* (p. 230); Kazimiero Kojalavičiaus-Vijūko retorikos darbas *Šešiasdešimt taisyklių, kaip įvairiai reikia kurti šventą kalbą [t. y. pamokslą]* (*Modi LX sacrae orationis varie formandae*) pristatytas kaip *60 šventų maldų pavyzdžių* (p. 259). Apie ką kita, jei ne apie maldą, lieka galvoti, perskaičius tokį „šedevrą“!..

Netikslių vertimų iš lotynų kalbos galėtume minėti dar ne vieną ir netgi ne dešimtį (jų esama p. 70, 150, 181, 245, 262, 263, 319 ir toliau). Bėda, kad nė jais klaidų ir kitokių nesąmonių sąrašas nesibaigia. Štai iš žodžio *rebellio*, reiškiančio „karo atnaujinimas, maištas, sukilimas“, kilmininko *rebellionis* (originale, kaip tyčia, „klaidinančiai“ parašyto didžiąja raide, nes to reikalavo anų laikų supratimas ir antraštės stilistika) buvo padarytas autorystę nusakantis asmenvardis „Rebelionis“ (p. 372–373), tą patį dar pakartojant ir asmenvardžių rodyklėje (p. 446). Šis 1655 metais Elbinge išspausdintas lituanikos veikalas¹³, garsaus Lietuvos istoriko (jo autorius – Albertas Kojalavičius-Vijūkas) pasakojimas apie įvykius Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje kazokų maišto metu recenzuojamame leidinyje atsirado priede, pavadintame „Reikšmingesni pirmieji leidiniai lietuvių [pabraukta mano – D.N.] kalba už LDK ribų“. Stebėtinas autorių įžvalgumas! Suprantama, brolis Albertas mokėjo lietuviškai, lietuviškai jis yra parašęs net keletą žodžių (tai – siauresniam specialistų ratui žinomas faktas¹⁴), bet kad šitaip – kad lotynišką knygą nūnai kas pavadintų lietuviška!.. Tiesa, kai kurie lietuviai yra kilę iš romėnų, gal dėl to?

Klaidingai interpretuojamos ne tik lotyniškos, bet ir kai kurios lenkiškos bei rusėniškos antraštės. Garsus reformuotosios Bažnyčios

¹² Plg.: *Vilniaus pasveikinimas=Gratulatio Vilnae*: XVI–XVIII amžiaus tekstų rinkinys, sudarė Eugenija Ulčinėaitė; vertė Dalia Dilytė [ir kt.], Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 341.

¹³ Plg.: *XVII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas*, p. 130.

¹⁴ Apie tai plačiau žr.: Sigitas Narbutas, „Vis dar skamba lietuviškas žodis Krokuvoje“, *Tarp knygų*, 2001, Nr. 5 (508), p. 18–19.

veikėjas, kalvinistas Pavelas Gilowskis (apie 1534–1595) kažį ar galėjo parengti spaudai *Katalikišką* [pabraukta mano – D.N.] *Bažnyčios katekizmo išdėstymą* – taip skamba vertimas iš lenkų kalbos: *Wykład katechizmu Kościoła chrześcijańskiego* (p. 146–147). Visų pirma, kalbama apie krikščioniškosios Bažnyčios katekizmą. Antra, dar 1579 metais paskelbtas P. Gilowskio *Krikščioniškosios Bažnyčios katekizmas* (*Katechizm Kościoła krześcijańskiego*) suvaidino svarbų vaidmenį lenkų Kalvinistų Bažnyčioje¹⁵. O ši, 1605 metais Lietuvos leidėjo Jokūbo Morkūno išspausdinta knyga – tai trečioji minėto katekizmo laida, pasirodžiusi praėjus dešimtmečiui po parengėjo mirties.

Lenkų kalbos žodis *kazanie* verstinas „pamokslu“, o ne „sakymu“. Juk paprastai bažnyčioje kokia nors proga sakomas būtent pamokslas, ir bet kuriame dvikalbyje žodyne kaip tik šioji reikšmė pirmiausia ir minima. Gaila, jog šiuo atveju (p. 160–161) vėl nepaisyta nei leksikos reikšmių, nei morfologijos raiškos: juk kalba iš tiesų eina apie *vieno* (ne kelių) Andriaus Gronckio (Andrzej Grącki) *pamokslo*, 1614 metų kovo 18 dieną pasakyto Kretingoje, bernardinų vienuolyno bažnyčioje, per Jeronimo Krizostomo Chodkevičiaus laidotuves, leidimą (Vilnius, Leono Mamoničiaus spaustuvė). Kas kita, kai kalbama apie 1750 metais Vilniaus akademijos spaustuvėje išleistą pamokslų ir kalbų (*kazania y mowy*), pasakytų Nesvyžiaus bažnyčioje, mirus Onai Sanguškaitei Radvilieni, rinkinį (p. 295–296): čia išties yra daugiskaita, ir išversta pakankamai tiksliai (tik vietoj „sakymų“ ir čia vis dėlto geriau tiktų „pamokslai“).

1604 metais Leono Mamoničiaus spaustuvėje Vilniuje kirilika buvo išspausdinta *Оборона* [o ne *Корона*, kaip rašoma *Senuosiuose Lietuvos spaudmenyse*] *собору флорентийского*¹⁶. Atitinkamai taisytinai ir vertimas į lietuvių kalbą – o jis čia pateiktas toks: *Karūna florentietiška katedrai* (p. 145). Bet juk kalba eina apie Florencijos Susirinkimą, kurio nutarimai tuo metu buvo labai svarbūs tvarkant įvairių krikščioniškųjų konfesijų santykius Abiejų Tautų Respublikoje.

¹⁵ *Polski słownik biograficzny*, t. 7, Kraków [et al.], 1948–1958, p. 472.

¹⁶ Plg.: *Кніга Беларусі*, p. 82.

Klaidingai interpretuotos ir kitų kirilika spausdintų knygų antraštės. Dėl netinkamo vertimo, nesuprastos antraštės neteisingai nurodyti autoriai (pvz., p. 178–179, 180). Beje, gana keistai atrodo žodžio *вепмозпад*, reiškiančio „sodas, vynuogynas“ vertimas: *sodnas*. Bendrinėje lietuvių kalboje šis žodis nebevertojamas – jis laikomas archajišku, bet dar pasitaikančiu kai kuriose tarmėse.

Paminėsime dar vieną kitą neteisingai nurodytą autoriaus pavardę. Štai Vilniaus kanauninko Andriaus Jurgevičiaus polemienio veikalo, nukreipto prieš Volano „evangeliskus pramanus ir šmeižtus“ (*Mendacia et convitia evangelica Andreae Volani Lwowkoviensis*), dedikacijos apraše nurodoma, jog tai esanti... paties Volano knyga (p. 79). Jei leidinio sudarytojai būtų atsivertę antraštinį tos knygos lapą ar bent jau žvilgtėrėję į bibliografijos šaltinius¹⁷, būtų lengvai supratę, jog veikalas parašytas kaip tik Jurgevičiaus: *per Andream Iurgeuicium canonicum Vilnensem*. Beje, ir I. Lukšaitės bei M. Ročkos parengtuose Volano *Rinktiniuose raštuose* tokio šiam didžiam Lietuvos reformatui priskiriamo leidinio nerastume. Na, o kitos to paties Volano knygos *Oratio ad spectabilem senatum et universam civitatem Rigensem ... per Andream Volanum, secretarium regium, habita* (Ryga, Mikalojaus Mollino spaudos įmonė, 1589) autorystė išvis nenurodyta (p. 85), nors ją nustatyti nebuvo sunku¹⁸. Suprantama, lotyniškai mokančiam žmogui.

Tikras galvosūkis laukia skaitytojo, norėsiančio nustatyti, kokie buvo tie *Du knygų rinkiniai*, parašyti iki šiol lietuvių raštijos istorijoje negirdėto neregėto Binarijaus Chaleciano (p. 205). Juolab kad į recenzuojamą leidinį įdėta iliustracija ne iš knygos pradžios, bet iš vidurio (lap. O²); be to, nenurodyta nė antraštė. Vis dėlto žmogui, sekančiam pastarųjų metų literatūros, knygos meno, knygos istorikų darbus, identifikuoti leidinį nėra sunku, nes jis –

¹⁷ XV–XVI a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas, p. 117.

¹⁸ Žr. taip pat: XV–XVI a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas, p. 202; Andrius Volanas, *Rinktiniai raštai*, p. 18–19.

viena iš puošniausių ir gražiausių XVII amžiaus Lietuvos knygų¹⁹. Tai – *Binarius Chalecianus, sive Duo manipuli liliorum*²⁰. Vertimas skambėtų taip: *Chaleckio dvinaris, arba Dvi lelijų puokštės*. Šiam Baroko veikalui, išspausdintam 1642 metais Vilniuje, Bazilijonų spaustuvėje, būdinga metaforinė stilistika, tad ir antraštė gana įmantri. Iš pažymimojo žodžio ir pažyminio *binarius Chalecianus* padarytas asmenvardis atrodo... – na, nebesiimame spėlioti, kas buvo recenzuojamo leidinio autorių galvose, kai buvo surastas anksčiau paminėtas nežinomas asmuo. Iš tikrųjų tai šios knygos autorius – „labai įdomios biografijos, aukšto intelekto ir didelio išsilavinimo žmogus“²¹ Mikalojus Kristupas Chaleckis (Nicolaus Christophorus Chalecki, apie 1589–1653).

Veikalo *Apie didžiai gerbiamo tėvo Laurencijaus Bartilijaus gyvenimą ir būdą* autorystė priskirta asmeniui, apie kurį ši knyga, – Vilniaus akademijos profesoriui, jėzuitui Laurencijui Bartilijui (1569–1635). Veikalo autorius – jau minėtas istorikas Albertas Kojalavičius-Vijūkas (1609–1677; p. 218). Nustatyti tikrąjį autorių irgi neturėjo būti sunku. Antraštiniame lape juodu ant balto parašyta: *Auctore Alberto Wiuk Koialowicz Soc. Iesu*.

Nors pratarinėje apsidrausta dėl pavardžių rašybos, teigiant, kad „ji daugiausia išsaugota tekste tokia, kokia vartojama pateikiamos knygos antraštiniame puslapyje ar kolofone [...]“ (p. 15), vis dėlto niekaip negalėtume sutikti su leidinyje įvairuojančiomis to paties asmens vardų ir pavardžių formomis. Autorių valia pasirinkti vieną ar kitą lytį, skliaustuose nurodant variantus, bet ji turėtų būti vartojama

¹⁹ Iš pastųjų metų darbų nurodysime šiuos: Eglė Patiejūnienė, *Brevitas ornata: Mažosios literatūros formos XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaudiniuose*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 197–198 ir toliau; Jolita Liškevičienė, *XVI–XVIII amžiaus knygų grafika: Herbai senuosiuose Lietuvos spaudiniuose*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998, p. 71; Idem, *Mundus emblematum: XVII a. Vilniaus spaudinių iliustracijos*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005, p. 56–57 ir toliau.

²⁰ XVII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas, p. 62–63.

²¹ Cit. iš: Eglė Patiejūnienė, *Brevitas ornata*, p. 197.

nuosekliai. Svarbu, kad skaitytojas iškart gautų tikslią ir teisingą informaciją, padedančią suvokti, jog minimi būtent jam reikalingi asmenys. Štai kad ir slaviškų knygų autoriaus Zizanijaus vardo formos: vienur jis – Laurentijus (p. 23)²², kitur – Laurynas (p. 106). P. 133 kalbama apie lenkų spaustuvininką Jeronimą Vietorą, o jau p. 135 atsiranda kitas vardo inicialas – H. (Tokiam leidiniui reikėtų nurodyti ir originalią šio garsaus lenkų knygų leidėjo asmenvardžio formą: Hieronim Wietor. Kaip, beje, ir daugelio kitų.) Neleistinai įvairuoja garsiųjų Vilniaus leidėjų Karcanų įvardijimai (plg. p. 66–69, kur rašoma: Jano ir Juzefo Karcanų spaustuvė, o jau p. 70 – J. Velicensis (Karcanų), toliau, p. 71, lieka tik – Karcanų spaustuvė). Tačiau blogiausia tai, kad 1613 metais išspausdintas Juozapo Karcano spaustuvės leidinys priskirtas jo tėvui Jonui (leidinyje: Jano Karcano spaustuvė; p. 157), kuris, kaip manoma, mirė 1611 metais. Bet ir nežinant šių leidėjų gyvenimo datų apsirikti neįmanoma, nes išleidimo srityje aiškiai nurodyta: *typis Iosephi Kartzan*.

Be to, kad ir teigdami, jog laikomasi originalios asmenvardžių rašybos, autoriai išties elgiasi kitaip: dažnai jas lietuviną – ir tai nebūtų blogai, jei būtų laikomasi vardų transkripcijos taisyklių. Tarkime, Rygos leidėjas, kurio lotyniškoji asmenvardžio forma *Nicolaus Mollinus* (Mollyn), tapo Mykolu Molynu (p. 17, 84–85, 88 ir toliau). Gerai, kad šiuosyk skliaustuose nurodyta originali rašyba, bet lotyniško vardo *Nicolaus* lietuviškas atitikmuo – Mikalojus (Mykolas vestinas iš *Michael*). Arba Lenkijos karalius Zigmantas III recenzuojamame leidinyje tampa „Sigismundu“ (p. 183; perrašyta iš lotyniškosios formos *Sigismundus III*) – juk yra nusistovėjusi Lietuvos didžiųjų kunigaikščių bei Lenkijos karalių asmenvardžių pateikimo tradicija, ja remiamasi tiek istorijos veikaluose, tiek enciklopedijose (beje, leidžiamose taip pat ir Mokslo ir enciklopedijų leidybos instituto).

²² Beje, čia ir faktografinė klaida: pratarinėje minimos kitos knygos *Казаньє с[вя]т[о] Кирилла* (Vilnius, 1596) autoriumi buvo ne Laurentijus, o Stefanas, žr.: *Кніга Беларусі, 1517–1917*, p. 73.

Asmenvardžių rašybos keistenybių rastume ne vieną (p. 66, 68²³, 112 ir t. t.).

Pratęsdami kalbą apie leidėjus, susidurtume dar su kitokiais „atradimais“. Pavyzdžiui, Buračas ir Užtupas nurodo, kad 1615 metais Ašmenoje veikusi C. M. Markalto spaustuvė (p. 159). Lenkų kalba išleistos knygos antraštėje galime perskaityti, kad ji tikrai buvo išspausdinta Ašmenoje – *drukowano w Ośmianie Je^o M. Pana C. M. Marszałka W. X. Litewskiego*. Taigi čia nurodyta, jog išspausdinta LDK maršalkos (tuo metu – Manvydo Kristupo Dorohostaiskio, 1562–1615) tėvonijoje²⁴. Kaip čia atsirado Markaltas, galėtų paaiškinti nebent patys autoriai.

Iš kitų klaidų klaidelių nurodysime, kad leidinyje neteisingai pateikiama Jono Radvano herojinio epo *Radviliada* (tik jau ne *Radvilijos*, kaip kad čia yra) išleidimo data: ji yra ne 1588, bet 1592²⁵.

Keistokai skamba ir pratarmėje, padėkos pastraipoje, minimų institucinių bibliotekų pasenę pavadinimai: nebėra LMA CB (tai – Lietuvos mokslų akademijos biblioteka), Vilniaus universiteto biblioteka nevadintina VU CB.

Pratarmėje dėkojama ir recenzentams, ir kitiems konsultantams, tik kyla didžiulių abejonių, ar jie matė parengtus tekstus. O gal visi garbūs, visuomenėje puikiai žinomi kultūros ir raštijos, kalbos ir literatūros tyrėjai neatidžiai juos perskaitė – juk būtų pastebėję tokią galybę klaidų! Ir kas atsakingas už tokį nekokybiškai parengtą tekstą? Autoriai? Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas? Kur žiūrėta ir kas pamatyta garbiųjų redaktorių? Klausimų būtų daug daugiau, bet kam juos užduoti?..

²³ Čia dar ir korektūros (o gal ir nesugebėjimo teisingai perskaityti) klaida: *Varsevich*, o turi būti (ir taip didžiosiomis raidėmis parašyta): *Varsevicii*.

²⁴ Plg.: *XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos*, p. 141–142.

²⁵ Sigitas Narbutas, *Tradicija ir originalumas Jono Radvano „Radviliadoje“*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 11; taip pat žr.: *XV–XVI a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas*, p. 159.

Regis, pastaruoju metu vis dažniau nebejauciama spausdinto žodžio vertė, nebegalvojama apie jo patikimumą, poveikį kelioms skaitytojų kartoms, nebeberbiamas profesionalumas, išmanymas, vis dažniau išsiginama atsakomybės už prastai parengiamas ir išleidžiamas knygas. Žinoma, niekas nėra (ir, matyt, negali būti) apsaugotas nuo korektūros klaidų ar pasitaikančio vieno kito netikslumo. Kaip sako mūsų protėviai, klysti yra žmogiška! Tačiau neleistinas akivaizdus atliekamo darbo neišmanymas, pagaliau netoleruotina ir skaitytojui rodoma nepagarba. Iš tikrųjų ne visi moka senąsias užsienio kalbas, ne visi gali perskaityti gotišku šriftu surinktą tekstą, bet skaitytojas, imantis leidinį į rankas, turi gauti teisingą informaciją. Už tai yra atsakingi ir autoriai, ir leidykla. Negana to, leidinys *Senieji Lietuvos spaudmenys* savo auditoriją mato ir užsienyje – tai rodo santraukų net keturiomis užsienio kalbomis (anglų, vokiečių, rusų ir lenkų) pateikimas. Gal būtų galima tikėtis, kad užsieniečiai nesupras lietuviškų interpretacijų, o tik džiaugsis gražiomis iliustracijomis ir puikiu knygos apipavidalinimu, jei ne savomis akimis stebėtas „vaizdelis“: vienos konferencijos metu paprašyti recenzuoti šį veikalą savo mokslinėje spaudoje, keli lenkų istorikai delikačiai atsisakė to imtis, nurodydami priežastį – pernelyg didelį atradimų ir kitokių inovacijų skaičių, reikalaujantį daugiau laiko įvairiems apmąstymams ir įvertinimams...

Nebūdami tokie diplomatiški, turime priminti išmintingą mūsų protėvių romėnų posakį, tinkamą šios knygos pasirodymui įvertinti: *Operam et oleum perdididi* (pražudžiau ir darbą, ir alyvą).

Įteikta 2007-05-25
Priimta 2007-08-28